

4- SINIF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDAN FOYDALANISH

Jumanova Shahnoza Ikromjonovna

Qo‘qon universiteti dotsenti (PhD)

Xodjayeva Muazzamxon Qodirjon qizi

Qo‘qon universiteti talabasi

Annotatsiya: PIRLS xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish ta‘lim sohasida keng qo‘llaniladigan baholash vositasi bo‘lib, o‘quvchilarning o‘qishni tushunish ko‘nikmalarini baholashga qaratilgan. Maqolada o‘qish savodxonligi darsligida berilgan Meri Joslinning “Marvarid” hikoyasi asosida PIRLS baholash dasturidan foydalanish muhokama qilindi va ularning o‘quvchilarning o‘qish malakasini baholashdagi ahamiyati ta‘kidlanadi. Unda ushbu baholashlar o‘qituvchilarga o‘quvchilarning o‘qishni tushunishdagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlashda qanday yordam berishi va ularga ta‘lim strategiyalarini mos ravishda moslashtirishga imkon berishi ta‘kidlanadi. Metodologiya bo‘limida tegishli test materiallarini tanlash va standartlashtirilgan test protseduralarini amalga oshirishni o‘z ichiga olgan baholashlarni o‘tkazish jarayoni ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: IEA, PIRLS, PISA, TIMSS, TALIS, EGMA, EGRA.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o‘z-o‘zidan o‘quvchilarning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o‘qituvchilarning har tomonlama ta‘lim-tarbiyaga e‘tiborini kuchaytirishni talab etadi.

Yuqoridagi talablarning ta‘lim tizimi uchun juda muhim ekanligi aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta‘lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta‘lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg‘or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi.¹

Maktab o‘quvchilarining bilimi va ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o‘qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o‘quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, xalq ta‘limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida “O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan O‘RQ-637-sonli “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun², O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- yil 28- yanvardagi 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli farmoni³ asosida Respublikamizda bir qancha ishlar amalga oshirildi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8- dekabrda “Xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-sonli qarori⁴ bilan

¹ <http://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/views/openlesson/download.php/?id=15772>

² O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020dagi O‘RQ-637-son

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 08.12.2018 yildagi 997-son

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etilib, O‘zbekiston o‘quvchilarining quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha tadqiqotlarda ishtirok etishi belgilandi:

- PISA – The Programme for International Student Assessment – 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;
- TIMSS – Trends in International Mathematics and Science Study – 4- va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash;
- PIRLS – Progress in International Reading and Literacy Study – boshlang‘ich 4- sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash;
- TALIS – The Teaching and Learning International Survey – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim olish muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganish⁵.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy) – bu turli mamlakatlarda boshlang‘ich sinfda tahsil oluvchi o‘quvchi yoshlarning matnni o‘qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Ushbu sinov turi har 5 yilda bir marta o‘tkazishga mo‘ljallangan bo‘lib, 2021- yilda o‘tkazilgan so‘nggi tadqiqotda 57 davlat va 8ta ta’lim tashkiloti qatorida O‘zbekiston Respublikasi ham ishtirok etdi. Ta’kidlash joziki, mazkur tadqiqotda Markaziy Osiyo davlatlaridan faqat Qozog‘iston va O‘zbekiston davlatlari ishtirok etgan. Ketma-ket beshinchi marotaba o‘tkazilgan mazkur tadqiqotda O‘zbekiston ilk bor ishtirok etib, 437 ball to‘pladi. Bu PIRLS dasturida qabul qilingan o‘rtacha ko‘rsatkich (500 ball)dan sezilarli darajada kam bo‘lib, 57 mamlakat orasida 49 - o‘rinni egalladi.

Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi butun dunyo bo‘ylab ta’limni baholash, tushunish va yaxshilash bo‘yicha ish olib boradigan milliy tadqiqot institutlari, tadqiqot agentliklari, olimlar va tahlilchilarning xalqaro hamkoridir. Mazkur notijorat va mustaqil tashkilot tarmog‘ida 60 dan ziyod mamlakatlar hamda 100 dan ortiq ta’lim muassasalari ishtirok etmoqda. 1958-yildan buyon IEA o‘quvchilarning matematika, tabiiy fanlar hamda o‘qish salohiyati bo‘yicha savodxonliklarini baholash jarayonida ta’lim tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha chora-tadbirlar hamda maqbul tavsiyalar yaratishi bilan boshqa xalqaro tashkilotlardan ajralib turadi.

PIRLS xalqaro tadqiqotida qo‘llanilgan badiiy matnlarning asosiy shakli badiiy janrga mansub bo‘ladi. Ishtirokchi mamlakatlardagi o‘quv dasturlari va madaniy jihatdan yuzaga keladigan farqlaridan kelib chiqib, PIRLS xalqaro tadqiqoti doirasida ayrim badiiy matnlarni topshiriq sifatida olish qo‘shimcha murakkablik tug‘diradi. Masalan, she’riy matnlarni tarjima qilish o‘quvchilar uchun qiyinlik tug‘dirgani bois, ular topshiriq sifatida berilmaydi.

Axborotni olish va undan foydalanish uchun o‘qish. Axborot beruvchi matnlar qator vazifalardan kelib chiqib yoziladi va o‘qiladi. Binobarin, axborot beruvchi matnlarning asosiy vazifasi ma’lumot berishdan iborat bo‘lgani sababli, odatda, yozuvchilar o‘zlari yoritmoqchi

⁵ “Xalqaro tadqiqotlar tajribasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash” Djurayeva Perdegul Saidovna, Navoiy viloyat XTXQTMOHM Jurnal - "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (3) III/2020 ISSN 2181-063X 235-bet.

bo‘lgan mavzuga turli maqsad bilan yondoshadi. Ko‘p axborot beruvchi matnlarda faktlar biror topshiriqni bajarish bosqichlari yoki biografik tafsilotlar kabi to‘g‘ridan-to‘g‘ri bayon etiladi. Shunga qaramasdan, ayrim axborot beruvchi matnlar subyektiv xususiyatga ega. Masalan, mualliflar izohlovchi mulohazalar, undash xususiyatli insholar toki puxta o‘ylab chiqilgan mulohazalar orqali izohlar va faktlarni o‘quvchiga yetkazib berishi mumkin. O‘quvchi o‘z dunyoqarashini shakllantirish uchun mazkur matnlarga tanqidiy yondashishi kerak.

O‘quvchi matnlarning maqsad va vazifalariga yaxshiroq tushunishi uchun undagi ma‘lumotlar boshqacha tartibda, ya‘ni uning mazmuni, tuzilishi va shakli o‘zgartirilgan holda taqdim etilishi mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari turli mavzularni qamrab olgan axborot beruvchi matnlarni, jumladan, ilmiy, tarixiy, geografik yoki ijtimoiy matnlarni o‘qishlari mumkin. Bunday matnlar ham undagi o‘quvchiga yetkazib berilishi kerak bo‘lgan mazmun-mohiyatni ochiq berilishi nuqtai-nazaridan farqlanishi mumkin. Masalan, tarixiy ma‘lumotlar xronologik tartibda, ko‘rsatmalar yoki yo‘riqnomalar ketma-ket tartibda va mulohazalar esa mantiqiy ketma-ketlikda taqdim etilishi mumkin (masalan, sabab va oqibat yoki qiyoslash va zidlash). Ma‘lumotlar turli formatlarda taqdim etiladi. Hatto bir matn ko‘rinishida taqdim etilgan ma‘lumot ham faktlarni asoslashda jadvallardan, tasvirlarni tasvirlashda esa suratlardan iborat bo‘lishi mumkin. Har ikkala bosma materiallar (masalan, qo‘lyozmalar va gazetalar) va veb-sahifalar ro‘yxatlar, chizmalar, grafalar va diagrammalar yordamida qator ma‘lumotlarni taqdim etishi mumkin. Bundan tashqari, reklama yoki e‘lonlarda bo‘lgani kabi so‘zlar katta hajmli matn yoki izohlar, ro‘yxatlar yoki vaqt chizig‘i kabi qo‘shimcha ma‘lumotlardan iborat matnga ilova qilingan ustun (rukn) shaklida bo‘lishi shart emas. PIRLS xalqaro tadqiqotida qo‘llanilgan axborot beruvchi matnlar o‘quvchining ham maktabda, ham maktabdan tashqarida axborot beruvchi matnni o‘qib tushunish ko‘nikmasini aks ettiradi. Odatda, mazkur matnlar va ayrim PIRLS veb-saytlari yosh o‘quvchilar auditoriyasi bilan ishlash tajribasiga ega mualliflar tomonidan yoziladi va o‘zlarining o‘quvchilari o‘qiydigan axborot beruvchi materiallarga namuna sifatida ishtirokchi mamlakatlar tomonidan taqdim etiladi.

Tushunish jarayonlari. Turli o‘qish tarzi o‘quvchilardan matn mazmunini turli xil usulda shakllantirishni taqozo etadi. Shuning uchun, PIRLS tadqiqoti, odatda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tomonidan qo‘llaniladigan to‘rt tushunish jarayonini baholaydi. Bu to‘rtala tushunish jarayonlariga diqqatni jamlash va aniq ko‘rsatilgan ma‘lumotni topish; to‘g‘ridan to‘g‘ri xulosalar chiqarish; kontent, til va matn elementlarini tekshirish va baholash; g‘oyalar va ma‘lumotni talqin qilish va uyg‘unlashtirish kiradi. Mazkur jarayonlar o‘quvchilarga o‘qib tushunish ko‘nikmasini tekshirish va o‘z qarashlarini o‘zgartirish imkonini beradigan tushunish jarayonlari va strategiyalarini o‘zlashtirishga yordam beradi. Bundan tashqari, o‘quvchilarning o‘qib tushunishlari uchun kerak bo‘ladigan bilim va birlamchi tajribalari ularga tilni, matnlarni, dunyoni tushunishlariga yordam berib, ular bu bilim va ko‘nikmalaridan foydalanib, biror material (yoki ma‘lumot) haqidagi tushunchalarini tahlil qiladi.

Hozirda PIRLS testlariga tayyorlashda tanlangan matn “Marvarid” hikoyasini o‘rgatishdagi bir qancha metodlarni ko‘rib chiqamiz:

"SINKVEYN" metodi

"Sinkveyn" atamasi fransuzcha "besh qatordan iborat" she'r ma'nosini bildiradi. 'Sinkveyn' metodi "O'qish va yozish asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish" maqsadida yaratilgan. "Sinkveyn" metodini nisbatan adabiyot, falsafa, tarix va boshqa shunga o'xshash fanlarda qo'llash osonroq. Sababi, ularning sifati va harakati bilan bog'lovchi sinonim so'zlarni topish oson. "Sinkveyn" metodidan iqtisodiy kategoriyalarni o'rganishda foydalanishni quyidagi misol yordamida ko'rish mumkin. "Sinkveyn" metodini amalda tadbiriq etishga misol: 1. Nom (ot) - Marvarid 2. Tavsifi (2 ta sifat) - qimmatbaho, chiroyli 3. Harakat (3 ta fe'l)- terdi, yig'di, hadya qildi 4. Mavzuga tegishli gap (4 ta so'z) - Josh marvaridni do'stiga berdi. 5. Sinonim (1 ta so'z) - gavhar

Bu metod orqali o'quvchilarning tanqidiy taffakkuri rivojlanadi. O'qish savodxonligida berilgan matnning nomi yaxshi eslab qolinadi va darsda ona tili fani bilan integratsiyani hosil qiladi.

"PAZL" metodi

O'qish savodxonligida Pazl ("Bo'laklardan butunni tuz") metodi.

Pazl (inglizcha puzzle - topishmoq, boshqotirma) - rasmni uning bo'laklari yordamida tiklashdan iborat bolalar o'yinining nomi. Shuning uchun bu metod nomini o'zbek tilida "Bo'laklardan butunni tuz" deb ham atash mumkin.

O'quvchilar 5 ta guruhga ajratiladi. "Marvarid" matni o'qituvchi tomonidan 5 ta qismga bo'linadi, har bir qism qog'ozga yozilib, so'ng bir nechta bo'laklarga bo'linib, aralashtirib yuboriladi. Har bir guruh bu bo'laklar ichidan faqat o'zlarining guruhlariga mos qismni matn tartibi bo'yicha tiklaydilar. Bu metod o'quvchilarda ziyraklik, topqirlik, diqqatni to'plash, tahlil va sintez qilish kabi qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu usulni yakka tartibda ham, sinfni guruhlariga bo'lib ham o'tkazish mumkin.

"STORY-TELLING" metodi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining sevimli metodlaridan biri bo'lgan "story-telling" metodini o'qish darslarida qo'llash yaxshi samara beradi.

Bu metod orqali o'quvchilarning matnni to'g'ri va to'liq tushunishlariga erishish mumkin. Shuningdek o'quvchilar mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalari shakllanadi.

O'quv metodik komplekslar faol o'quv jarayoni uchun to'liq materiallar to'plami: darsliklar, mashq daftarlari, o'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanmalarni o'z ichiga oladi."⁶

Qo'qon shahar MMTB tasarrufidagi 6 - umumta'lim maktabining 4-"B" sinf o'quvchilari Meri Joslinning "Marvarid" hikoyasi yuzasidan PIRLS testlariga tayyorgarlik vaqtida shuni aniqladikki, o'quvchilarning matnni o'qish tezligi yuqori o'quvchilar 44%, o'qish tezligi o'rtacha 38%, o'qish tezligi sust o'quvchilar 18% natijani; matnni tushunganlik darajasiga ko'ra yuqori 69%, tushunganlik darajasi o'rtacha 35%, tushunishi qiyin yoki sust bo'lgan o'quvchilar 6% natijani;

matnga munosabat bildira olish ko'nikmasiga ko'ra to'liq fikr bildira olganlar -53%, noto'liq fikr bildira olganlar - 41%, umuman fikr bildira olmaganlar - 6% ni tashkil etdi.

⁶ O'zbekistonning yangi avlod darsliklari qanday bo'ladi - foto - 29.12.2022, Sputnik O'zbekiston (sputniknews.uz)

Ushbu tahlillardan kelib chiqib, shunday xulosa qilish mumkinki, o‘qituvchining o‘quvchilar bilan doimiy izchil va tizimli ishlashi orqali nafaqat PIRLS, balki boshqa turdagi xalqaro baholash dasturlaridan ham yuqori natijalarga erishish mumkin.

Biz, Qo‘qon universitetining bir qator talabalari Xalqaro baholash dasturlaridan biri bo‘lgan PIRLS baholash dasturining mohiyati va 4-sinf o‘quvchilarida qay tarzda qo‘llanilishi yuzasidan tadqiqot ishlarini to‘liq va izchil olib borishga harakat qildik.

Bizdan keyingi ilmiy tadqiqot faoliyati bilan shug‘ullanmoqchi bo‘lgan ilm egalariga Xalqaro baholash dasturlaridan biri bo‘lgan PIRLS dasturiga mos bo‘lgan ilmiy matnlar bilan ishlashda 4 - sinf o‘quvchilarining matnini o‘qish va tushunish jarayonlarini kengroq tahlil qilishlarini tavsiya qilgan bo‘lardik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Shahnoza, I., & Ikromjonovna, J. S. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLARNING O‘RNI. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 806-808.
2. Ikromjonovna, J. S. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLARGA TA‘LIM BERISH JARAYONIDA ZAMONAVIY METOD VA VOSITALARNING AHAMIYATI. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 581-583.
3. Ikromjonovna, J. S. (2023). THE ROLE OF FOLK TALES AND EPIC MOTIVES IN THE POETRY OF USMAN AZIM. Open Access Repository, 9(4), 545-548.
4. Nargiza, V. (2023). TARBIYA JARAYONIDA OILA MAHALLA HAMDA TA‘LIM MUASSASALARINING O‘ZARO HAMKORLIGI. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 637-639.
5. Mirzaliyevna, S. Z. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINI IJODKORLIKKA O‘RGATISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH METODIKASI (O‘QISH VA ONA TILI O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARI MISOLIDA”. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(6), 598-603.
6. Nigoraxon, A., & Mohlaroy, A. (2024). BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR IJODIY FOALIYATINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI. Yosh Tadqiqotchi Jurnali, 3(1), 83-87.
7. Diyoraxon, S., & Komiljonova, G. (2023). BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA CHET EL O‘QUVCHILARINI BAHOLASH MEZONI VA SAMARALI TAQDIRLASH. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 783-785.
8. JS Ikromjonovna, X Muazzamxon “O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI”
9. Educational Research in Universal Sciences 2 (14), 806-81
10. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QISHNI YETKAZIB OLIHGA QIYNALAYOTGAN O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 9-13.
11. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O‘QISH SAVODXONLIGINI O‘RGANISH (PIRLS). Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 14-17.

12. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIRNI O'RGANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 22-27.

13. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). *YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOY-INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 2(2), 5-12.
<https://nuzjournals.uz/index.php/yoiit/article/view/79>